

УЛС ТӨРИЙН НАМУУДЫН НИЙГЭМ – УЛС ТӨРИЙН ХАРИЛЦААН ДАХЬ ҮҮРЭГ, ТҮҮНИЙ ЭРХ ЗҮЙН ҮНДЭС

С.ЗУЛЬФИКАР

УА-ийн Улс төр судлал, нийгмийн удирдлагын тэнхимийн эрхлэгч, доктор, дэд профессор

Түлхүүр үг: *улс төрийн нам, нийгэм-улс төрийн харилцаа, улс төрийн намын үүрэг*

ABSTRACT: *Although political parties are defined by a central function (the filling of political office and wielding of government power), their impact on the political system is substantially broader and more complex. A number of general functions of parties can nevertheless be defined. The main functions are as follows: organizational right for declaring and implementing social and political right, representation; power holding, interest articulation, elite formulation. These functions are clearly defined relevant law and legal documents as in both national legal system and party legal relations.*

Parties draw together people who have similar political and social philosophies and ideas. Representation is often seen as the primary functions of parties. It refers to the capacity of parties to respond and articulate the views of both members and the voters. Parties of all kinds are responsible for providing states with their political leaders. In most cases, parties therefore provide a training ground for politicians, and equipping them with skills, knowledge and experience, and offering them some form of career structure. In the process of developing collective goals, parties also help to articulate and aggregate the various interests found in society. The fact that national parties invariably articulate the demands of a multitude of groups forces them to aggregate these interests by drawing them together into a coherent whole, balancing competing interests against each other. Final goal for political parties is defined by competing for the government or state power. Parties are the chief means by which political power is exercised in Mongolia. Parties help with formation of governments, in parliamentary systems to the extent that is possible to talk of “party government”.

Улс төрийн тогтолцооны салшгүй хийгээд дийлэнх тохиолдолд улс төрийн үйл явцын цөм нь болж байдаг институт(улс төрийн байгууллага)-ууд бий. Үүний нэг нь улс төрийн нам юм. Улс төрийн намын түүхэн хөгжил нь түүний нийгэмд гүйцэтгэх үүрэг, үйл ажиллагааны үр дүнтэй шууд холбогддог. Нийгмийн харилцаанд тодорхой үүрэг гүйцэтгэж чадахгүй байгаа институтийг нэг бол өөрчлөгдөх эс бөгөөс нийгмийн харилцаанаас арчигдах хувь тавилан хүлээж байдаг. Улс төрийн нам нь улс төрийн харилцааны салашгүй хэсэг болоод даруй 300 гаран жил болж байгаа хэдий ч лав ойрын жилүүдэд улс төрийн тогтолцоо, үйл явцын бүрэлдэхүүн хэсэг болсоор байхаар байна. Энэ нь улс төрийн нам нийгэм-улс төрийн харилцаанд тодорхой (зарим тохиолдолд

тэргүүлэх) үүрэгтэй байгаатай холбоотой болов уу. Иймд улс төрийн намууднийгэм-улс төрийн харилцаанд ямар үүрэг хүлээж, хэрэгжүүлж байгааг хэлэлцэх шаардлага тавигдаж байна. Тусгүүлээр дамжуулан улс төрийн намын үүргийг улс төр судлалын онол, арга зүйн хандлага, ангилалын хүрээнд шинжлэн, тэдгээр үүргийг эрх зүйн харилцаагаар хэрхэн зохицуулж байгааг хэлэлцэхийг зорилоо.

Нам “party” нь латин гаралтай (pars) үг бөгөөд хуваагдах, салах гэсэн утгатай. Тухайн үед ижил утга бүхий сект “sect” (латины secare - таслах, цавчих, хайчлах, хуваах “to sever, to cut, to divide”) гэсэн үг мөн дээрх утгаар хэрэглэгдэж байжээ. XVI зуунаас улс төрийн эсрэг үзэл санаатай хүчин бий болж, хэлбэрших үед буюу нэг хүний гарт засаглал төвлөрч түүний эсрэг эрх мэдэл бүхий бүлгүүд нэгдэн гарч ирсэнээр тэдгээр бүлгүүдийг тусгайлан нэрлэхийн тулд “party” гэдэг үг улс төрийн хэрэглээнд нэвтэрсэн. Нам судлаач Ж.Сартори улс төрийн намыг “Улс төрийн үзэл санаа, үзэл баримтлал, сонирхлоороо нэгдсэн хүмүүсийн бүлэг”⁵⁴ гэж тодорхойлсон байна. Үүний зэрэгцээ нам гэсэн ойлголттой ойролцоо утгаар фракц “faction” гэсэн үг хэрэглэгдэж байжээ. Гагцхүү нам “party” болон фракци “faction” гэсэн үг яг ижилутгайлэрхийлдэггүй. Фракцнь улс төрийн сэтгэлгээний түүхэнд удаан хэрэглэгдэж ирсэн нэр томъёо бөгөөд латины “facere (to do, to act- хийх, үйлдэх)” гэсэн үгнээс гаралтай юм. Хожим энэ үг латин хэлнээ “factio” хэмээн бичигдэх болж улс төрийн бүлгийн эмх журамгүй байдал, зохион байгуулалтыг сулруулах үйлдэл, нийгмийг хагаралд хүргэх гэсэн утгаар хэрэглэгдэх болжээ. Энэ үгний ерөнхий утга нь латин хэлээр бие даасан байх, сэхүүн зан, харгис, хэрцгий гэсэн утгыг гилэрхийлдэг байна.

Хуульч Б.Чимид улс төрийн намыг дараах байдлаар энгийнээр тодорхойлсон байна. “Аливаа нам нь засаг төрийн эрх мэдлийн төлөөчдвал олонх, ядвал цөөнх, гацвал ганц суудалтай болохын төлөө ажилладаг”. Төр барихад оролцох юм уу, эсвэл түүнд шууд хяналт тавьж нөлөөлөх хувь зохиолтой учраас түүнийг улс төрийн байгууллага гэнэ. Нам бол нийгмийн удирдлагын буюу нийтийн эрх зүйн субъект биш. Эрх зүйн үүднээс бол иргэний нийгмийн нэгээхэн хэсэг, хүн амын тодорхой хэсгийн ашиг сонирхлыг илэрхийлсэн байгууллага юм.⁵⁵

Дээрх тодорхойлолт улс төрийн нам бол өнөө цагт нийгэм-улс төрийн харилцаанд түлхүүр үүрэгтэй болохыг илэрхийлж байна. Харин хэд хэчнээн, ямар үүрэг гүйцэтгэж байгаа нь сонирхол татах нь дамжиггүй. Үүрэг гэсэн ойлголтын хүрээнд тухайн субъект эсвэл этгээд дааж авсан, заавал хэрэгжүүлэх ёстой үйл ажиллагаа, ажил төрлийг тодорхойлж илэрхийлсэн байдаг. Тэгвэл нийгэм-улс төрийн амьдралд улс төрийн нам өөрт олгосон эрхийн хүрээнд хэрэгжүүлэх ёстой буюу дааж авсан, эсхүл тодорхой нөхцөл байдал бүрдсэн үед хэрэгжүүлэх боломжтой үйл ажиллагааг улс төрийн намын нийгэм-улс төрийн харилцаанд дахь үүрэг гэж ойлгож болохоор байна. Улс төрийн нам нь нийгэм- улс төрийн харилцаанд буюу бүхэлдээ улс орны амьдралд тав эсхүл дөрвөн үндсэн үүрэгтэй болохыг барууны улс төр судлаачид тэмдэглэжээ. Зарим тохиолдолд зургаа, долоон үүргийн талаар ч хэлэлцсэн байна. Нөгөө талаар улс төрийн намын үүргийг тодорхой тоонд хязгаарлах боломжгүй гэж үзэх хэсэгч бий. Харин улс төрийн намын үүргийг улс төр судлалын тодорхой судлагдахуун болгон авч үзэн нийгмийн бүхий л хүрээнд дэх оролцоо, түүнээс үүдэлтэй үүргийг дараах байдлаар бүлэглэн тодорхойлж болохоор байна. Үүнд:

- Иргэдийн эвлэлдэн нэгдэх эрхийн баталгаа, зохион байгуулалтын хэлбэр болно;
- Төлөөлөх – нийгмийн тодорхой хэсгийн ашиг сонирхол, хүсэл эрмэлзэлийг төлөөлнө;

⁵⁴Sartori G. Parties and Party System. London. 1976. p.23

⁵⁵Чимид Б. Өнөөгийн улс төрхуулчийн үндэс. УБ., 2006 97 дахь тал

- Засгийн эрх мэдлийг хэрэгжүүлэх улс төрийн өрсөлдөөнд идэвхтэй оролцогч байна;
- Нийгмийн олон талт ашиг сонирхлыг нэгтгэн, төрийн бодлого болгоно;
- Улс төрийн манлайлагчид, элит хэсгийг сонгох, бэлтгэх, байршуулахээрэг болно.

Анхны ардчилсан сонгуулийн дараа 1992 оны 1 дүгээр сард Монгол улсын шинэ Үндсэн Хуулийг баталж түүнд “Монгол улсын иргэд нийгмийн болон өөрсдийн ашиг сонирхол, үзэл бодлын үүднээс нам, олон нийтийн бусад байгууллага байгуулах, эвлэлдэн нэгдэх эрхтэй”-г бататгаж намуудаас засаг төрийн сонгууль, үйл ажиллагаанд оролцох эрх зүйн үндсийг тогтоосон байдаг. Түүнээс хойш улс төрийн намууд шинээр үүсэх, өөрчлөн байгуулагдах (нийлэх, нэгдэх, тусгаарлах, салах), сонгуульд дангаар болон эвсэн оролцох зэргээр улс төрийн амьдралын мөнхийн хөдөлгөөнд байсаар иржээ.⁵⁶ Тухайлбал, 2006 онд Улсын Дээд Шүүхэд бүтгэлтэй 27 улс төрийн нам байсан бөгөөд Улсын Дээд Шүүхэд шинэчлэн бүртгүүлээгүй 7 намыг татан буугдсанд тооцсон байна. Одоогийн байдлаар Монгол улсад дээд шүүхэд бүртгэлтэй 22⁵⁷ улс төрийн нам байна. 2012 оны 10 сарын 23-ны өдөр 22 дахь улс төрийн нам (Монголын Консерватив Нам)-ыг Улсын Дээд Шүүх бүртгэжээ. Монголын улс төрийн намууд нийгэм-улс төрийн амьдралд ямар үүрэг гүйцэтгэж байгааг дээрх таван ангилалын хүрээнд төсөөлж эсхүл тайлбарлаж болох хэдий ч улс төрийн намуудын эрх үүргийг тодорхойлсон эрх зүйн баримт бичиг, түүнтэй уялдсан харилцааг тулгуур болгон дүн шинжилгээ хийх нь илүү зохимжтой гэж судлаачын зүгээс үзэж байгаа болно.

Иргэдийн эвлэлдэн нэгдэх эрх нь ардчилсан төр-улс, үндсэн хуульт бүгд найрамдах улсын зайлшгүй шинж чанар болдог. Улс төрийн намуудыг зохион байгуулалтын бүлэг, үзэл санааны бүлэг, нийгмийн бүлэг гэж үздэг билээ. Нөгөө талаар улс төрийн зорилго, түүнийг хэрэгжүүлэх тодорхой чиг үүрэг бүхий бүлэг ч гэж үзэх нь бий.⁵⁸ Өөрөөр хэлбэл нийгмийн харилцаан дахь олон урьгалч үзлийг тодорхой үзэл санааны хүрээнд нэгтгэх зохион байгуулалт нь улс төрийн намаар дамжин бодит биелэл болж байдаг. Үүний тулд иргэд эвлэлдэн нэгдэж, тодорхой улс төрийн үзэл санаа, үзэл баримтлалыг суурь болгосон улс төрийн нам байгуулдаг байна. ХХ зууны 90-ээд оны эхэнд пост-коммунист орнуудад өрнөсөн улс төрийн үйл явцын нэгэн адил Монгол улсад олон намын тогтолцоог хүлээн зөвшөөрснөөр барууны болон зүүний чиг баримжаатай улс төрийн хүчнүүд шинээр бий болсон. Ийм ч учраас иргэдийн эвлэлдэн нэгдэх эрх, улс төрийн олон ургальч үзлийн үндсийг тавьж, нийгмийн харилцаанд төлөвшүүлэхэд улс төрийн намуудын үүрэг зайлшгүй байсан гэдэгтэй санал нэгдэж байна.

Иргэдийн эвлэлдэн нэгдэх зохион байгуулалтын нэг хэлбэр нь улс төрийн нам мөн гэдгийг Монгол улсын Үндсэн Хуулийн хүний эрх, эрх чөлөөг тунхагласан 12 дугаар бүлгийн 13.10 дугаар зүйлд дараах байдлаар тодорхойлжээ. “Нийгмийн болон өөрсдийн ашиг сонирхол, үзэл бодлын үүднээс нам, олон нийтийн бусад байгууллага байгуулах, сайн дураараа эвлэлдэн нэгдэх эрхтэй.”⁵⁹ Улс төрийн намын тухай хуульд улс төрийн намын тухай ойлголтыг тодорхойлохдоо түүний нийгмийн гишүүдийн эвлэлдэн нэгдэх эрхийг хангах үүргийг тодорхой зааж өгчээ. Улс төрийн намын тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1 дэх зүйлд “Нам нь Монгол улсын Үндсэн Хуульд заасны дагуу нийгмийн ашиг сонирхол болон хувийн үзэл бодол, улс төрийн үйл ажиллагаа явуулах зорилгын үүднээс сайн дураараа эвлэлдсэн Монгол улсын иргэдийн нэгдэл мөн.” гэсэн байна. Монгол улсын Үндсэн Хууль, Улс төрийн намын тухай хуульд улс төрийн намыг тодорхойлсон байдал нь улс төрийн нам бол тодорхой үзэл бодол, ашиг

⁵⁶Чимид Б. Өнөөгийн улс төр хуулчийн нүдээр. УБ., 2006 41 дэх тал

⁵⁷Улсын Дээд Шүүхийн цахим хуудас (www.supremecourt.mn)-д тавигдсан албан ёсны мэдээллийг эш үндэс болгов.

⁵⁸ Giovanni Sartori. Party Types, Organization and Functions. West European Politics Journal, September. 2010. p.5

⁵⁹Монгол улсын Үндсэн хуулийн 12 дугаар бүлгийн 13.10 дугаар зүйл

сонирхлын хүрээнд иргэдийн сайн дураараа эвлэлдэн нэгдсэн улс төрийн зохион байгуулалт болохыг бүрэн илэрхийлж байна. Өөрөөр хэлбэл иргэдийн эвлэлдэн нэгдэх эрхийг хэрэгжүүлэх улс төрийн зорилго бүхий зохион байгуулалт гэж ойлгогдож байгаа юм.

Иргэд улс төрийн намын зохион байгуулалтаар эвлэлдэн нэгдэх эрхээ хэрэгжүүлэхдээ ардчилсан төр-улсын үнэт зүйлийг хүндэтгэх, Үндсэн Хуулийн зарчмыг баримтлал болгохыг мөн адил хуульчилсан. Энэ нь улс төрийн нам иргэдийн эвлэлдэн нэгдэх эрхийн баталгааг хангахдаа хувь хүн, төр, нийгмийн ямар үнэт зүйлийг хүлээн зөвшөөрч, ямар үнэт зүйлийг зөрчихгүй байхыг хуульчилсан зохицуулалт болжээ. Үндсэн хуульд “Нам, олон нийтийн бусад бүх байгууллага төр, нийгмийн аюулгүй байдлыг сахиж, хуулийг дээдлэн биелүүлнэ.”⁶⁰ гэсэн бол Улс төрийн намын тухай хуульд “Монгол улсын бүрэн эрхт байдал, тусгаар тогтнолыг бусниулах, үндэсний эв нэгдлийг задлан бутаргах, Үндсэн Хуулийн бус аргаар төрийн эрхийг авах, хүч түрэмгийлэх, олон түмнийг үймүүлэх, айлган сүрдүүлэх, аллага, хядлага үйлдэх, яс үндэс, арьсны өнгөөр ялгаврлан гадуурхах, бусад орны тусгаар тогтнол, нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдлын эсрэг үйл ажиллагаа, сурталчилгаа явуулах зорилгоор, түүнчлэн шашны, цэргийн болон цэрэгжсэн, фашист нам байгуулахыг хориглоно” гэж маш тодорхой зааж өгчээ. Монгол улс ардчилсан дэглэмтэй, хүний эрх, эрх чөлөөг бүхий л талаар дээдлэсэн улс болохын хувьд улс төрийн нам байгуулах замаар иргэдийн эвлэлдэн нэгдэх эрхийн баталгааг хуульчилсан бөгөөд нөгөө талаар улс орны бүрэн эрхт байдал, иргэдийн эрх, эрх чөлөөг зөрчиж болзошгүй аливаа үзэл санаа, зорилго бүхий улс төрийн зохион байгуулалт, эвлэлдэн нэгдэх үйл ажиллагаа, оролдлогыг хориглосон байна.

Төлөөллийн үүрэг - ардчиллыг өргөжүүлэх, төрийн үйл ажиллагаанд иргэд, сонгогчдын төлөөллийг хангах үүргийг улс төрийн тодорхой зохион байгуулалтаар дамжуулан хэрэгжүүлэхийг улс төрийн практик нэгэнтээ хүлээн зөвшөөрсөн байдаг. Иргэд тодорхой төлөөллийн байгууллага, этгээдээр дамжуулан улс төр, төрийн захиргааны түвшинд бодлого тодорхойлж, шийдвэр гаргах үйл явцад оролцох хэлбэрийг шууд бус ардчилал⁶¹ гэж нэрийдэх нь бий. Иргэд тэдний нэрийн өмнөөс бодлого тодорхойлж, шийдвэр гаргах этгээдийг сонгож, түүгээр дамжуулан өөрсдийн ашиг сонирхлыг хамгаалах, асуудлаа шийдвэрлүүлэх боломжтой байдаг. Иргэд сонгууль өгсөний дараа хууль тогтоох, шийдвэр гаргах улс төрийн институтын үйл ажиллагаанд шууд оролцох боломжгүй. Орчин үед үндэсний түвшинд улс төрийн үйл явцад иргэдийг татан орлцуулж байгаа зохион байгуулалт нь шууд бус буюу төлөөллийн ардчиллын хэлбэр юм. Учир нь үндэсний түвшинд бодлого тодорхойлж, шийдвэр гаргахад иргэдийг шууд оролцуулах цаг хугацаа, орон зай, зохион байгуулалтын боломж хязгаарлагдмал байдаг нь шууд бус ардчиллыг өргөжүүлсэн. Нөгөө талаар улс төрийн бодлого, шийдвэрийг мэргэшсэн, чадварлаг, тогтвортой хэрэгжүүлэхийн тулд мэргэшсэн улс төрийн институтууд бий болсон байна. Тухайлбал, парламент, засгийн газар, орон нутгийн засаг захиргаа нь бодлого тодорхойлж, шийдвэр гаргах улс төрийн мэргэшсэн, тодорхой эрх, чиг үүрэг бүхий институтууд юм.

Төлөөллийн ардчиллын бодит илрэл нь хууль тогтоох, улмаар гүйцэтгэх эрх мэдлийг хэрэгжүүлэх институт, субъектийг сонгох, томилох явдал юм. Монгол улсад хууль тогтоох байгууллага нь төлөөллийн ардчиллыг хэрэгжүүлэх улс төрийн институт болох бөгөөд түүний гишүүдийг сонгох сонгуулийн үйл ажиллагаанд улс төрийн намууд голлох үүрэгтэй оролцдог. Үүнээс үзвэл улс төрийн нам нь иргэдийн хүсэл сонирхлыг улс төрийн үйл явцад төлөөлөх үүрэг хүлээсэн улс төрийн байгууллага

⁶⁰Монгол улсын Үндсэн хуулийн 12 дугаар бүлгийн 13.10 дугаар зүйл

⁶¹Зульфикар С нар. Монгол улсын улс төр, эдийн засаг, нийгэм (гарын авлага). Фредрих Эбертийн Сан. УБ., 2013. 45 дахь тал

буюу зохион байгуулалт болж байна. Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуульд “Энэ хуулийн 27.1⁶² дэх зүйлд заасан нэрийн жагсаалтын эхний 48-аас илүүгүй нэр дэвшигчийг энэ хуулийн 12 дугаар зүйлд заасан сонгуулийн 26 тойргоос, 28-аас илүүгүй нэр дэвшигчийг энэ хуулийн 49.1.6 дахь зүйлд заасны дагуу гаргасан улс төрийн нам буюу улс төрийн намуудын сонгуулийн эвсэл /цаашид нам, эвсэл гэх/-ийн жагсаалтаас тус тус сонгоно” гэжээ. Өөрөөр хэлбэл УИХ буюу хууль тогтоох, төлөөллийн эрх үүрэг бүхий улс төрийн институтийг бүрдүүлэх сонгуульд улс төрийн нам тэдгээрийн бүрдүүлсэн эвслийн үүрэг зайлшгүй болохыг хуульчилжээ. Тус хуулийн 27.4 дэх зүйлд “Намаас нэр дэвшүүлэх тухай асуудлыг Улс төрийн намын тухай хуулийн 13.7⁶³ дахь зүйлд заасны дагуу тухайн намын Их Хурал, эсхүл төлөөллийн төв байгууллагын хуралдаанаар хэлэлцэж, нууцаар санал хурааж, ардчилсан зарчмыг баримтлан олонхийн саналаар шийдвэрлэнэ” гэжээ.

Улс төрийн нам төлөөллийн үүргээ үндэсний болон орон нутгийн түвшинд хэрэгжүүлэх бөгөөд үүнд чиглэгдсэн эрх үүрэг, зохион байгуулалтыг шат шатны төлөөллийн байгууллагын сонгуулийн тухай хуулиар зохицуулсан байна. Монгол улсад засаг захиргааны нэгжийн бие даасан байдлыг хангаж, тухайн орон нутгийн иргэд өөрт хамаатай асуудлаар бодлого тодорхойлж, шийдвэр гаргаж, хэрэгжүүлэх боломжийг нутгийн өөрөө удирдах байгууллага (нийсэл, аймаг, дүүрэг, сумын Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал)-д олгосон байдаг. Орон нутгийн Хурлын Төлөөлөгч нь юуны өмнө тухайн орон нутгийн иргэдийг төлөөлөх үүрэгтэй. Орон нутгийн хэмжээний бодлого, шийдвэрт иргэдийн санаа бодлыг тусгах, тэдний эрх ашгийг хамгаалах ажлыг төлөөлөлж гүйцэтгэнэ. Өнөөдөр хүчин төгөлдөр мөрдөж байгаа хуулийн дагуу төлөөлөгч нь Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хуралд улс төрийн тодорхой намыг төлөөлөх боловч үндсэн үүрэг нь өөрийг нь сонгосон нутгийн иргэдийг төлөөлөх явдал юм. Нутгийн өөрийн удирдлагыг төрийн удирдлагатай хослуулан ажиллах тухай энэхүү заалтыг улам гүнзгийрүүлэн Монгол Улсын Засаг захиргаа нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын тухай хуулийн наймдугаар зүйлийн 2-т “Нутгийн өөрөө удирдах ёс нь чөлөөт сонгуулиар сонгогдсон төлөөлөгчтэй, түүнд тайлагнадаг гүйцэтгэх байгууллагатай, тухайн нутаг дэвсгэрийн эдийн засаг, нийгмийн асуудлыг иргэдийн ашиг сонирхолд нийцүүлэн хуулийн хүрээнд бие даан шийдвэрлэх эрх зүйн бодит чадвар” гэж тодорхойлсон байна.

Засгийн эрхийг мэдлийг хэрэгжүүлэх улс төрийн өрсөлдөөнд идэвхтэй оролцогч тал байх үүргийг улс төрийн намууд хэрхэн хэрэгжүүлдэг вэ? гэсэн асуулт бас тавигдах нь зайлшгүй. Улс төрийн намыг хүнээр орлуулан төсөөлөх аваас улс төрийн намзасгийн эрх мэдлийг хэрэгжүүлэхийн төлөөх өрсөлдөөнд идэвхтэй оролцогч байх явдал нь түүний жам ёсны, зүй ёсны эрх нь болно. Учир нь улс төрийн нам нь засгийн эрхийн төлөөх шууд, чөлөөт, ардчилсан өрсөлдөөнд оролцогч улс төрийн гол байгууллага юм. Улс төрийн намууд сонгуульд оролцоходоо ялалт байгуулж, өөрийн намын үзэл санаа, үзэл баримтлалын хүрээнд дэвшүүлсэн улс төр-эдийн засаг-нийгмийн зорилт бүхий бодлогыг хэрэгжүүлэх хүсэл эрмэлзэлтэй байдаг. Ямартай ч улс төрийн намууд засгийн эрхийг дангаар болон бусад улс төрийн нам, хүчинтэй эвсэх замаар авах, хэрэгжүүлэх зорилго тавьдаг. Манайх шиг парламентын байгуулалтай улсад хууль тогтоох институтийг сонгох сонгуулийн үр дүн нь ямар нам, хүчин, эвсэл засгийн эрхийг авч, мөрийн хөтөлбөрөө хэрэгжүүлэхийг тогтоох арга хэрэгсэл болдог. Өөрөөр хэлбэл парламентад олонх болж чадсан нам ерөнхий сайдад нэр дэвшүүлж, засгийн газар

⁶²Нам, эвсэл Улсын Их Хурлын сонгуульд 76-аас илүүгүй хүнийг тухайн нам, эвслийн гаргасан дарааллын дагуу нэрийн нэг жагсаалтаар дэвшүүлнэ.

⁶³Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн болон Улсын Их Хурлын сонгуульд оролцох мөрийн хөтөлбөр болон нэр дэвшүүлэх асуудлыг намын Их Хурал эсхүл Их Хурлаас сонгож байгуулсан төлөөллийн төв байгууллага шийдвэрлэнэ. Нэр дэвшүүлэх асуудлыг нууц санал хураалтаар шийдвэрлэнэ.

байгуулах боломжтой болно. Харин ерөнхийлөгчийн байгуулалтай улсад төр, засгийн тэргүүнийг шууд буюу бүх нийтийн сонгуулиар сонгодог.

Сонгуулийн үр дүнгээр Улсын Их Хуралд 39 ба түүнээс дээш суудал авсан нам, эвслийг Улсын Их Хурал дахь олонх гэнэ.⁶⁴ Улсын Их Хурлын Сонгуульд олонх болсон нам, эвсэл Улсын Их Хурлын даргад нэр дэвшүүлэхийн зэрэгцээ Ерөнхий сайдаар томилуулах хүний нэрийг дэвшүүлэн ерөнхийлөгчид өргөн барьж улмаар ерөнхийлөгч тухайн хүний нэрийг Улсын Их Хуралд оруулж батлуулна. Улсын Их Хуралд олонх суудал авсан нам, эвслээс нэр дэвшүүлсэн хүнийг, аль ч нам эвсэл олонхийн суудал аваагүй бол хамгийн олон суудал авсан нам, эвсэл бусад нам, эвсэлтэй зөвшилцөн дэвшүүлсэн хүнийг, хэрэв хамгийн олон суудал авсан нам, эвсэл бусад нам, эвсэлтэй зөвшилцөж чадаагүй бол Улсын Их Хурал дахь нам, эвсэл зөвшилцөн олонхиороо нэр дэвшүүлсэн хүнийг ерөнхий сайдаар томилох саналыг тав хоногийн дотор Улсын Их Хуралд оруулна⁶⁵ гэжээ. Үүнээс үзвэл сонгуулийн үр дүнд олонх болж чадсан нам, эвсэл хууль тогтоох болон гүйцэтгэх эрх мэдлийг хэрэгжүүлэх улс төрийн институтын аль алинд нь тэргүүлэх үүрэгтэй байхаар байна.

Сонгуульд амжилттай оролцож, засгийн эрх авч чадаагүй нөхцөлд ч улс төрийн намууд засаглалын үйл явцад идэвхтэй оролцогч байдаг. Сонгуулийн үр дүнд цөөнх болсон нам засгийн газрын үйл ажиллагаанд сөрөг хүчний байр сууринаас хяналт тавьж, төрийн бодлогод нөлөөлөх улс төрийн үйл ажиллагаа явуулдаг. Парламентын байгуулалтай орнуудад засгийн газар байгуулж эсвэл бүрэлдэхүүнд нь багтаж чадаагүй улс төрийн намууд сөрөг хүчний байр сууринд байж сүүдрийн засгийн газар (хяналтын танхим ч гэж нэрлэх нь бий) байгуулж, хяналт тавигч - хөтөч нохойн (watchdog) үүрэг хүлээнэ. Энэ нь нам улс төрийн үйл явц, засгийн эрх мэдлийг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаанд идэвхтэй оролцож байгаа бас нэг хэлбэр болно.

Нийгмийн олон талт ашиг сонирхлыг нэгтгэн, төрийн бодлого болгох. Нийгмийн олон талт ашиг сонирхол нь нийгмийн бүхий л бүлэг, давхрааны хүсэл сонирхол, нөхцөл байдлаас шалтгаалж байдаг. Улс төрийн тогтолцоонд улс төрийн намуудын үүргийг тодорхой хүрээнд хязгаарлаж болох хэдий ч зарим тохиолдолд нийгмийн харилцааны бүхий л хүрээнд улс төрийн намын оролцоотой хэрэгжсэн үйл ажиллагаа, түүний шууд үр дүн, үр дагавар гарч байдаг. Иймд судлаачид улс төрийн намыг ашиг сонирхлын агергаци(ашиг сонирхлыг системчлэн нэгтгэх)-ийг хэрэгжүүлэх суваг гэдэгтэй санал нэгддэг. Улс төрийн тогтолцооны тухай онолын гол төлөөлөгч Давид Истон улс төрийн үйл явцад талуудын ашиг сонирхлыг нэгтгэн, системчлэх үүргийг улс төрийн нам хэрэгжүүлж байгааг шинжилж, тодорхойлсон. Хүмүүс улс төрийн чиг хандлагаараа ялгарах нь бий. Үүнийг иргэд тодорхой үзэл санааны хүрээнд нэгдэн зүүний эсвэл барууны чиг баримжаатай намын гишүүн, дэмжигч болж байгаагаар тайлбарлаж болно. Түүнчлэн улс төрийн намуудын дүрэмдулс төрийн ямар чиг баримжаатай хүчин болохыг тодорхойлсон байдаг. Иймд иргэд ямар улс төрийн нам тэдний нийгмийг ойлгох, хүлээн зөвшөөрөх үзэл, үнэт зүйлтэй ойр байгаас шалтгаалж улс төрийн сонголтоо хийдэг. Ямартай ч тухайн улс төрийн намыг тодорхой ашиг сонирхол бүхий хүн амын бүлэг тойрон хүрээлдэг. Тухайлбал, Их Британид Хөдөлмөрийн Намыг нийгмийн дунд болон доод давхрааны төлөөлөл түлхүү дэмждэг бол Бүгд Найрамдах Намыг дундаас дээш болон дээд давхрааны төлөөлөл дэмждэг байна.

Монголын улс төрийн намуудыг нийгмийн ямар давхараа, бүлэг хэрхэн дэмжиж байгааг шууд тодорхойлох судалгаа хараахан байхгүй боловч улс төрийн намуудын дүрэмд тодорхойлсон үзэл баримтлал нь нийгмийн ямар хэсэг тэднийг хүрээлж

⁶⁴Монгол Улсын Их Хурлын тухай хуулийн хоёрдугаар бүлгийн 8 дугаар зүйлийн 8.1 дэх зүйл

⁶⁵Монгол улсын Үндсэн хуулийн хоёрдугаар бүлгийн 33 дүгээр зүйлийн 33.2 дахь зүйл

болохыг илэрхийлнэ. Учир нь намын дүрэм нь тухайн улс төрийн хүчний үзэл баримтлал, зохион байгуулалт, үйл ажиллагааны чиглэлийг тодорхойлсон эрх зүйн баримт бичиг юм. Ардчилсан намын Үндсэн Дүрэмд “Ардчилсан нам нь Монгол улсын язгуур эрх ашгийг дээдлэн улс орны тусгаар тогтнол, бүрэн эрхт байдал, үндэсний эв нэгдлийг бататган бэхжүүлэх, эрх зүйт төр, хууль ёс, хүний эрх, эрх чөлөө, шударга ёс, хөгжлийг эрхэмлэж, түүний бүтээлч чадавхид тулгуурлан нийгмийн дэвшлийг хангах эрмэлзэл бүхий иргэдийн сайн дураараа эвлэлдэн нэгдсэн, *чөлөөт ардчилсан үзэл баримтлалыг онол суртахуун*, үйл ажиллагааны үндэс болгосон улс төрийн байгууллага мөн” гэсэн байна. Ардчилсан Намын Үндсэн дүрэм буюу эрх зүйн үндсэн баримт бичигт ардчилсан нам нь чөлөөт ардчилсан (либерал ардчилсан) үзэл санааг үнэт зүйлээ болгохыг тодотгожээ. Иймд чөлөөт ардчилсан үзэл санааг дэмжигч нийгмийн ямар ч гишүүнд ардчилсан нам нээлттэй болохыг тус дүрмээс ойлгож болохоор байна. Үүний нэгэн адил Монгол Ардын Намын дүрэмд “Монгол Ардын нам нь Монгол Ардын хувьсгалт Намын зүй ёсны эхлэл ба үргэлжлэл бөгөөд Монгол улсын тусгаар тогтнол, эрх чөлөө, шударга ёс, эв нэгдэл, үдэсний язгуур эрх ашгийг эрхэмлэн дээдлэсэн, *нийгмийн ардчиллын үзэл баримтлал* бүхий улс төрийн байгууллага, хуулийн этгээд мөн” гэсэн байна. Иймд социал демократ буюу нийгмийн чиг баримжаатай үзэл баримтлалыг улс орны хөгжлийн бодлого болгох аливаа үйл ажиллагааг өөриймссөннийгмийн хэсэг Монгол Ардын Намыг дэмжих боломжтой юм.

Ийнхүү бодлого тодорхойлж, шийдвэр гаргах үйл ажиллагаанд оролцогч байх үүргийг улс төрийн нам хүлээдэг нь тодорхой байна. Нийгмийн бүлгийн ялгарал, давхражилт хүчтэй явагдахын хэрээр нийгмийн тодорхой хэсгийн ашиг сонирхлыг илэрхийлсэн, улс төрийн намууд бий болдог. Үүнийг *олонтүмний нам (mass political party)* гэж нэрийдсэн байна.⁶⁶ Ихэнх тохиолдолд улс төрийн намууд сонгуульд тодорхой бодлогын хувилбар санал болгож оролцдог бөгөөд сонгогчдын олон талт ашиг сонирхлыг нэгтгэх (агрегаци хийх) замаар засгийн эрх мэдлийг хэрэгжүүлэх өрсөлдөөнд оролцдог. Үүнтэй уялдан улс төрийн намын хэв маягт мөн адил өөрчлөлт гарч байна. XX зууны хоёрдугаар хагаст олон намын тогтолцоо, түүнтэй уялдсан сонгуулийн тогтолцоо төлөвшиж, улмаар улс төрийн нөхцөл байдалд нийцүүлэн хүн амын бүхий л хэсгийн дэмжлэгийг авах шаардлага улс төрийн намуудад тавигдсан. Нийгмийн бүхий л хүрээний ашиг сонирхлыг илэрхийлэгч улс төрийн намыг *өргөн хүрээний*⁶⁷ (бүхнийг шүүрэгч гэж ч орчуулж болох) нам (catch all party) гэдэг. Өргөн хүрээний намууд нийгмийн бүхий л хүрээний ашиг сонирхлыг багтаасан мөрийн хөтөлбөр боловсруулж, сонгогчдын саналыг авах зорилт тавьж байдаг. Үүнтэй уялдан сүүлийн жилүүдэд улс төрийн намуудын бодлогод ижилсэх хандлага ажиглагдах болсон. Түүгээр зогсохгүй бодлого хэрэгжүүлэх арга замыг нялгах аргагүй болж байна.⁶⁸

Улсын Их Хуралд суудалтай намуудын төрийн бодлого тодорхойлж, түүнтэй уялдсан шийдвэр гаргах, гаргуулах эрх зүйн боломж парламентад суудалгүй намуудтай харьцуулахад давуу байдаг. Үүний нэг илрэл нь УИХ-д 8-аас доошгүй суудал авсан нам, эвсэл өөрийн нам, эвслийн бүлэг⁶⁹ байгуулах, тухайн намын гишүүд Байнгын хороодод орж ажиллах боломж юм. Улсын Их Хурал бүрэн эрхээ чуулган, Байнгын болон дэд, түр хороо, нам, эвслийн бүлэг, зохион байгуулалтын бусад хэлбэрээр

⁶⁶Зульфикар С. Орчин үеийн улс төрийн намуудын хөгжлийн хандлага. Төрийн захиргаа сэтгүүл.

⁶⁷МУИС-ын Улс төр судлалын тэнхимийн багш нар өргөн хүрээний нам нэгж орчуулж, томьёолсон байна.

⁶⁸Хэдийгээр Ардчилсан Нам чөлөөт ардчилсан үзэл санааг үнэт зүйлээ болгосон улс төрийн хүчин боловч 2008 оны УИХ-ын сонгуульд оролцсон мөрийн хөтөлбөртөө “Иргэдийг орон сууцаар хангах хөтөлбөрийг бодит ажил болгож, залуу гэр бүл болон орлого багатай гэр бүлд зориулсан орон сууцны зээлийн бодлого хэрэгжүүлнэ” гэж зүүний болон зүүн төвийн улс төрийн намын онцлогт нийцсэн нийгмийн чиг баримжаатай зорилт дэвшүүлсэн байна.

⁶⁹УИХ дахь улс төрийн намын бүлэгт зөвхөн тухайн нам, эвслээс нэр нь албан ёсоор нэр дэвшиж сонгогдсон гишүүд орно.

хэрэгжүүлнэ.⁷⁰ Намын бүлэг, Байнгын хороод нь хуулийн төсөл, бодлогын баримт бичгийг хэлэлцэж, Улсын Их Хурлын нэгдсэн чуулганд оруулж хэлэлцүүлэх эсэх, нэмэлт, өөрчлөлт оруулах эсэх шийдвэрийг гаргана. Үүнээс үзвэл Улсын Их Хурал дахь улс төрийн намын бүлэг нь сонгогчдын ашиг сонирхлыг нэгтгэн бодлого тодорхойлох, шийдвэр гаргуулах үүрэг хүлээж байна. Үүний тулд Улсын Их Хурлын Чуулганы хуралдааны өмнө тухайн эрх зүйн баримт бичгийг хэлэлцэх Байнгын хороодын бүрэлдэхүүнд багтах шаардлага зүй ёсоор тавигдаж байна. Улсын Их Хурлын тухай хуулийн 20 дугаар зүйлд заасан харьяаллын дагуу холбогдох байнгын хороо, шаардлагатай гэж үзвэл нам, эвслийн бүлэг хуулийн төслийг урьдчилан хэлэлцэж чуулганаар хэлэлцэх эсэх тухай санал, дүгнэлт гаргаж, нэгдсэн хуралдаанаар хэлэлцүүлнэ.⁷¹ Дээрх хуулийн заалтууд нь улс төрийн намууд иргэдийн ашиг сонирхлыг нэгтгэх, бодлого болгон хэлэлцүүлж, шийдвэр гаргуулах үйл ажиллагаанд тэргүүлэх үүрэгтэй болохыг харуулж байна.

Улс төрийн манлайлагчид, элит хэсгийг сонгох, бэлтгэх, байршуулах- улс төрийн манлайлагчдыг бэлтгэх, хөгжүүлэх үүргийг нам хэрэгжүүлдэг. Өнөө цагт улс орны бодлогыг тодорхойлж, хүмүүсийг араасаа дагуулах авьяас чадвартай манлайлагчид (удирдагчид) улс төрийн нам дотор бэлтгэгдэж, сонгогдож, шилэгдэх⁷² улс төрийн соёл төлөвшөөд байна. Улс төрийн намын хүний нөөцийн бодлого нь улс төрийн албан тушаалд томилогдох хүмүүсийг сонгон шалгаруулах, бэлтгэж хөгжүүлэх, тохоон томилох, дэвшүүлэх тогтолцоо юм. Улсын Их Хурлын сонгуульд нэр дэвшүүлэх хүмүүсийг намын анхан, дунд, дээд шатны байгууллагаар хэлэлцүүлж тогтооох практик Монголын улс төрийн намуудад тогтсон байдаг. Зарим нам сонгуулийн өмнө нийгэм-эдийн засгийн хүрээнд хүлээн зөвшөөрөгдсөн олны танил хүмүүсийг өөрийн намд элсүүлэн улмаар улс төрийн үйл ажиллагаанд татан оролцуулах бодлого баримталдаг. Ардчилсан намын үндсэн дүрэмд намын төлөөллийн төв байгууллага болох Үндэсний Зөвлөлдөх Хорооны⁷³ эрх үүргийг дараах байдлаар тодорхойлсон байна. Үүнд: Намын Үндсэн дүрмийнн 6.4.9.15дахь зүйлд УИХ-ын сонгуульд нэр дэвшигчийг батлах; 6.4.9.16дахь зүйлд Ерөнхийлөгчийн сонгуульд намаас нэр дэвшигчийг тодруулах; 6.4.9.17дахь зүйлд намаас Ерөнхий сайдад нэр дэвшигчийг тодруулах; 6.4.9.21дахь зүйлд Намын даргыг Үндсэн дүрэмд зааснаар чөлөөлөх үндэслэл үүсвэл асуудлыг хэлэлцэж шийдвэрлэх зэрэг болно. Үүнээс үзвэл үндэсний түвшинд улс төрийн сонгуульд албан тушаалд тодорхой улс төрчийг сонгон шалгаруулж, нэр дэвшүүлэх үүргийг улс төрийн намын удирдах төв байгууллага хэрэгжүүлж байна. Түүгээр зогсохгүй намын дарга, намын удирдах төв байгууллагын гишүүдийг мөн адил намын удирдах төв байгууллага нь сонгож байна. Улс төрийн практикт намын удирдах төв байгууллагад нэр дэвшиж, батлагдсан намын гишүүд сонгуулийн үр дүнгээс хамаарч улс төрийн болон зарим төрийн захиргааны⁷⁴ албан тушаалд томилогдож байна.

Монгол Ардын Намын дүрэмд мөн адил улс төрийн албан тушаалд намын гишүүдийг нэр дэвшүүлж, томилох харилцааг зохицуулжээ. Намын анхан шатны

⁷⁰Монгол Улсын Их Хурлын тухай хуулийн 13 дугаар зүйлийн 13.1 дэх зүйл.

⁷¹Монгол Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хуулийн гуравдугаар бүлэгт Улсын Их Хурлын бусад шийдвэрийг хэлэлцэх үе шатыг тодорхойлохдоо Байнгын хороо, нам, эвслийн бүлгийн үүргийг дээрх байдлаар тухайлан заажээ.

⁷²Энэ үйл явц зарим талаар шүүмжлэлд өртдөг. Улс төрийн намыг амьдралын зорилго, арга хэрэгслээ болгосон хэсэг бүлэг хүмүүс өөрсдийгөө улс төрийн элит хэсэг гэж зарлан, хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийг ашиглан, олон нийттэй харилцах арга замаар улс төрийн нам, улс төрийн үйл явцыг бохирдуулдаг гэж үзэх хандлага бий. Хэдий энэ мэт шүүмжлэл байдаг боловч улс төрийн нам нь нийгмийн тэргүүлэх хэсэг болж, олон түмнийг араасаа дагуулах замаар улс орны бодлогыг тодорхойлж, хэрэгжүүлэх арга зам болсоор байна.

⁷³Ардчилсан Намын Үндсэн дүрмийн намын бүтэц, удирдлага, зохион байгуулалт гэсэн 4 бүлгийн 4.1.2 дахь зүйлд “Их Хурлын чөлөө цагт ажиллах төлөөллийн төв байгууллага нь Үндэсний Зөвлөлдөх Хороо /ҮЗХ/ мөн гэжээ.

⁷⁴Төрийн албаны хуулиар төрийн захиргааны албан тушаалтын сонгон шалгаруулалтаар авах зохицуулалт байдаг хэдий ч манайд хэвшээд байгаа практикт улс төрийн нам тодорхой төрийн захиргааны албан тушаалд томилох үйл ажиллагаанд тухайлан оролцож байгааг харуулж байна.

байгууллага нь “Намын дээд байгууллагад сонгогдох, түүнчлэн харьяалах нуаг дэвсгэрт УИХ болон аймаг, нийслэлийн ИТХ-ын сонгууль, ИТХ болон Засаг даргад нэр дэвшүүлэх хүмүүсийн талаар саналаа илэрхийлэх”⁷⁵ эрхтэй. Харин УИХ, ерөнхийлөгчийн сонгуульд нэр дэвшүүлэх эцсийн шийдвэр гаргах эрхийг Намын Бага Хуралд үлдээжээ.

Улс төрийн намуудын хүний нөөцийн бодлого нь намын дотоод ардчиллыг илэрхийлэх шалгуур болдог. Улс төрийн манлайлагчдыг орон нутгийн, бүсийн, үндэсний гэж ангилдаг бөгөөд аль ч тохиолдолд намын анхан, дунд, дээд шатны байгууллагуудманлайлагчдыг сонгон шалгаруулах, хөгжүүлэх, нэр дэвшүүлэх,⁷⁶ томилох үйл ажиллагаанд өөр өөрийн эрх үүргийн дагуу оролцдог. Тухайлбал, Монгол улсын төрийн тэргүүн буюу ерөнхийлөгчийг сонгох сонгуульд өрсөлдүүлэх хүний нэрийг дэвшүүлэх эрх үүргийг парламентад суудалтай намуудад олгосон байдаг. Улсын Их Хуралд суудал бүхий нам дангаараа буюу хамтран Ерөнхийлөгчид тус бүр нэг хүний нэр дэвшүүлнэ.⁷⁷ Парламентын байгуулалтай улсад төрийн тэргүүнийг парламент нь сонгох зохицуулалт үйлчилдэг бөгөөд Монгол улсад хоёр шаттай буюу эхлээд бүх нийтийн шууд сонгууль явуулж, улмаар ерөнхийлөгчөөр сонгогдсон хүнийг УИХ-аар батлах зохицуулалт үйлчилдэг. Үүнээс үзвэл Монгол улсад ерөнхийлөгчийн сонгуульд нэр дэвшүүлэх болон сонгуулийн хоёр дахь шатанд УИХ-аар ерөнхийлөгчийг батлах үйл ажиллагаанд улс төрийн намууд голлох үүрэгтэй оролцож байна.

Эцэст нь улс төрийн намуудын нийгэм-улс төрийн харилцаан дахь үүргийг хэрхэн дүгнэж болох вэ? Ямартай ч улс төрийн намуудын нийгэм-улс төрийн харилцаанд дахь үүргийг эрх зүйн тодорхой баримт бичгүүдээр зохицуулсан байна. Энэ түрүүнд улс төрийн нам нь тодорхой үзэл санаа, үзэл баримтлалын хүрээнд иргэд эвлэлдэн нэгдэх улс төрийн зохион байгуулалтын үндсэн хэлбэр болж байна. Ардчилсан дэглэмтэй улсад иргэд нь улс төрийн үйл явцад байнга оролцох боломжийг өргөжүүлэх зохион байгуулалт мөн адил улс төрийн нам болжээ. Учир нь төлөөллийн ардчиллын сонгодог арга хэлбэр нь улс төрийн сонгууль бөгөөд улс төрийн намууд сонгуульд өрсөлдөж, нийгмийн тодорхой хэсгийн ашиг сонирхлыг төлөөлөх үүрэг хүлээдэг ажээ.

Нэгэнтээ улс төрийн нам нь сонгуульд оролцох улс төрийн гол субъект болж байх тул засгийн эрх мэдлийг дангаар болон эвсэл байгуулах замаар хэрэгжүүлэх, нэг бол сөрөг хүчний байр сууринаас хяналт тавих үүрэгтэй. Улс төрийн нам нь нийгмийн олон талт ашиг сонирхлыг агрегацчилах буюу системчлэн бодлого болгох үүргийг зайлшгүй хэрэгжүүлнэ. Энэ бүгдийг улс төрийн харилцаанд бодитой хэрэгжүүлэхийн тулд улс төрийн нам нийгмийн элит хэсгийг эгнээндээ нэгтгэж, улс төрийн мэдлэг туршлага суулгах, өрсөлдүүлэх, тодорхой албан тушаалд томилох үүрэг хүлээдэг гэсэн дүгнэлтэд хүрч байна.

⁷⁵Монгол Ардын Намын дүрмийн 3 дугаар бүлгийн 9 дүгээр зүйлийн 9.1.8 дэх зүйл

⁷⁶Намын анхан болон дунд шатны байгууллага УИХ-д тухайн тойргоос нэр дэвшүүлэх хүний талаар санал оруулах эрхтэй байдаг бол намын Удирдах төв байгууллага (Үндэсний Зөвлөлдөх Хороо, Намын Бага Хурал гэх мэт) нь нэр дэвшүүлэх эрх үүрэг хэрэгжүүлж байна. Харин орон нутгийн ИТХ-д намын анхан болон дунд шатны байгууллага бие даан нэр дэвшүүлэх эрх үүрэг хэрэгжүүлж байна. Дүрмийн хүрээнд намын дотоод ардчилал, шат шатны намын байгууллагын бие даасан байдлыг хангах харилцааг ийнхүү зохицуулсан байна.

⁷⁷Үндсэн Хуулийн 2 дугаар бүлгийн 31 дүгээр зүйлийн 31.2 дахь зүйл